

УДК 376.015.3-056.263:[37.017:796]

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.36>

Наталія ТРОФАЙЛА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дітей, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Україна, 20301

ORCID: 0000-0002-9865-6133

Бібліографічний опис статті: Трофайла, Н. (2021). Психолого-педагогічні особливості та організація адаптивного фізичного виховання у дітей з патологією слуху. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 3, 248–252, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.36>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ АДАПТИВНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ З ПАТОЛОГІЄЮ СЛУХУ

У статті теоретично розкрито особливості дітей з порушеннями слуху, проведено науковий аналіз, узагальнено та систематизовано інформацію з означеної проблеми, отриману з наукових джерел. Кожна дитина по-своєму унікальна, і потреби кожної дитини специфічні. Дитина з особливими освітніми потребами на сучасному етапі розвитку суспільства розглядається як особистість, котра має ті ж права, що й інші члени спільноти, але через особливості індивідуального розвитку їй необхідно надавати спеціальні освітні послуги.

Завдяки сучасній комплексній допомозі у дітей з особливими потребами спостерігаються позитивні зміни в особистісно-мотиваційній, пізнавальній, емоційно-вольовій сферах. Створення оптимальних умов для життєдіяльності, відновлення втраченого контакту з навколишнім світом, успішне лікування, корекція та наступна психолого-педагогічна і фізична реабілітація, соціально-трудова адаптація та інтеграція інвалідів, особливо дітей, належать до першочергових державних завдань.

Серед дітей із порушеннями психофізичного розвитку значну кількість становлять діти з патологією слуху. Дитина, яка має важкі порушення слухового аналізатора, не може самостійно навчитися розмовляти, тобто оволодіти звуковою стороною мовлення, оскільки вона нечітко сприймає звукове мовлення, не здатна отримати слухові зразки. Вона не контролює свою вимову, внаслідок чого виникає спотворене мовлення, іноді усне мовлення не розвивається взагалі.

У зв'язку з особливостями фізичного та розумового розвитку дітей із порушеннями слуху виникає спеціальне завдання – корекція та компенсація негативних наслідків дефекту за допомогою різноманітних фізичних вправ.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що фізичне виховання є одним із основних шляхів корекції порушень фізичного розвитку, рухової підготовленості, психомоторики, вольових якостей у дітей із патологією слуху, а також способом виховання рухової грамотності та залучення таких дітей до трудової діяльності, самообслуговування, соціальної адаптації.

Ключові слова: патологія слуху, адаптивне фізичне виховання, діти дошкільного віку.

Nataliia TROFAILA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Child Psychology and Pedagogy, Paulo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Ukraine, 20301

ORCID: 0000-0002-9865-6133

To cite this article: Trofailla, N. (2021). Psihologo-pedagogichni osoblivosti ta organizatsiya adaptivnogo fizichnogo vihovannya u ditey z patologieyu sluhu [Psychological and pedagogical features and organization of adaptive physical education in children with pathology of hearing]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 3, 248–252, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.36>

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES AND ORGANIZATION OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN CHILDREN WITH PATHOLOGY OF HEARING

The article theoretically reveals the features of children with hearing impairment, conducted its scientific analysis, summarized and systematized information on this problem, obtained from scientific sources. Each child is unique in their own way, and each child's needs are specific. A child with special educational needs at the present stage of development of society is seen as a person who has the same rights as other members of the community, but due to the peculiarities of individual development it is necessary to provide special educational services.

Thanks to modern comprehensive care for children with special needs, there are positive changes in the personal-motivational, cognitive, emotional-volitional sphere. Creating optimal living conditions, restoring lost contact with the outside world, successful treatment, correction and subsequent psychological, pedagogical and physical rehabilitation, social and labor adaptation and integration of people with disabilities, especially children, is a priority state task.

Among children with mental and physical disabilities, a significant group are children with hearing impairments. A child who has severe disorders of the auditory analyzer is not able to learn to speak on their own, ie to master the sound side of speech, because it does not clearly perceive sound speech, does not have the opportunity to obtain auditory samples. She does not control her pronunciation, resulting in distorted speech, sometimes oral speech does not develop at all. Due to the peculiarities of physical and mental development of children with hearing impairments, there is a special task – the correction and compensation of the negative consequences of the defect through a variety of physical exercises.

Summarizing the above, we can conclude that physical education is one of the main ways to correct disorders of physical development, motor fitness, psychomotor skills, volitional qualities of children with hearing disorders, motor literacy education and their involvement in work, self-care, social adaptation.

Key words: hearing pathology, adaptive physical education, preschool children.

Актуальність. Останнім часом у зв'язку з переоцінкою ролі особистості в сучасному суспільстві найбільш гостро постає проблема забезпечення повноцінної життєдіяльності інвалідів.

Конвенція про права дитини та Декларація про права інвалідів, що були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН, назвали пріоритетними для дітей з особливими потребами права на освіту, медичне обслуговування, професійну підготовку та трудову діяльність. Визнання нашою державою цих міжнародних документів підвищило увагу суспільства до проблем дітей з особливостями психофізичного розвитку, створення сприятливих умов для їхньої комплексної реабілітації та включення таких дітей до системи сучасних суспільних відносин (Гаяш, 2014).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досягнення у галузі навчання дітей з порушеннями слуху дають підстави стверджувати, що роль інформаційних технологій у розвитку спеціальної освіти сягає за межі традиційної ролі нового засобу навчання і корекції. Інформаційно-комунікаційні технології здатні зробити суттєвий внесок у розв'язання найгостріших проблем сучасної корекційної педагогіки. Так, зокрема, означена проблема в окремих аспектах розглядалась свого часу в працях таких зарубіжних і українських вчених, як: Е. Abberton, К. Бойко, Л. Борщевська, А. Гольдберг, П. Гуслистий, Н. Green, С. Зиков, А. Іполітова, Р. Краєвський, О. Кукушкіна, Р. Левіна, К. Луцько, Б. Мороз, Л. Міссуловін, В. Мінкович, Л. Нейман, В. Радольський, О. Савченко, М. Свіщев, Н. Слезіна, В. Тарасун, М. Хватцев, В. Цукерман, М. Шеремет.

Незважаючи на вагомий внесок згаданих та інших вчених у вирішення цих питань одним

із найактуальніших напрямів досліджень в галузі дефектології як в Україні, так і за її межами є розробка «обхідних шляхів» і спеціальних засобів навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, необхідних для задоволення їхніх освітніх потреб. Закономірно, що особлива увага в цьому контексті відводиться проблемі розробки і використання допоміжних засобів навчання дітей з порушеннями слуху (Гарнюк, 2005).

Мета дослідження – здійснити теоретичний науково-психологічний аналіз підходів вітчизняних і зарубіжних науковців до проблеми порушення слуху в дітей.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення права на якісну освіту міжнародна практика пропонує дітям з особливими потребами широкий вибір доступних форм здобуття освіти. Але пріоритетним, з точки зору державної політики, є реформування системи освіти, яке б дало змогу охопити навчанням усіх дітей, незважаючи на відмінності; законодавчо визнати принципи інклюзивної освіти (Гаяш, 2014).

Відповідно до Закону України «Про освіту» сьогодні кожна дитина з відхиленнями має право на здобуття адекватної її психофізичному розвитку освіти.

Для успішної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами вчитель інклюзивного навчання та асистент вчителя повинні знати причини відставання таких дітей, усвідомлювати це у процесі формування знань і вмінь, опиратися на менш ушкоджені або збережені ланки їхньої особистості, вміти одночасно і допомагати, і вимагати, бути лагідним і рішучим, фіксувати увагу не на помилках, а на досягненнях, виявляти оптимізм та підтримувати віру в можливість дитини (Гаяш, 2014).

Серед дітей із порушеннями психофізичного розвитку значну кількість становлять діти з патологією слуху. Дитина, яка має важкі порушення слухового аналізатора, не може самотійно навчитися розмовляти, тобто оволодіти звуковою стороною мовлення, оскільки вона нечітко сприймає звукове мовлення, не здатна отримати слухові зразки. Вона не контролює свою вимову, внаслідок чого виникає спотворене мовлення, іноді усне мовлення не розвивається взагалі.

Глибокі порушення слуху спричинюють німоту і можуть призвести до соціальної ізоляції дітей, оскільки їхня спільна діяльність з дітьми, які добречують, досить обмежена. Це часто зумовлює виникнення у них порушень емоційно-вольової сфери у вигляді агресивності, явищ негативізму, егоїзму, егоцентризму, або, навпаки, загальмованості, апатичності, безініціативності.

Втрата слуху в ранньому віці негативно позначається на формуванні індивідуальності людини, розвитку фізіологічних систем, гальмує її соціальну, побутову і психологічну адаптацію, тому вивчення змін у фізіологічних механізмах систем, що взаємодіють і впливають на слухову сенсорну систему, має велике значення не тільки для діагностики хвороби і стану ускладнень, а також для обґрунтування і вибору ефективної методики корекції слухових порушень у глухих та людей, які поганочують.

Відсутність слуху негативно впливає на загальний і фізичний розвиток дитини, суттєво позначається на формуванні її рухового аналізатора. Доведено, що за часткової або повної втрати слуху у школярів, перш за все, сповільнюється процес оволодіння руховими вміннями і навичками, порушуються функції рівноваги, швидкості й точності. Відставання виражається також не досить точною координацією рухів, низьким рівнем розвитку просторової орієнтації (Грибовська, 1997).

Фізичне виховання є одним із основних шляхів корекції порушень фізичного розвитку, рухової підготовленості, психомоторики, вольових якостей у дітей із розладами слуху, а також є способом виховання рухової грамотності та залучення таких дітей до трудової діяльності, самообслуговування, соціальної адаптації.

Відставання у розвитку фізичних якостей глухих та дітей, які поганочують, не можна розглядати як наслідок їх основного дефекту. Такий стан є результатом недосконалості процесу фізичного виховання у школі для глухих та дітей, які поганочують, і неналежної наукової розробки цілої низки проблем фізичного виховання таких дітей.

У зв'язку з особливостями фізичного та розумового розвитку дітей із порушеннями слуху виникає спеціальне завдання – корекція та компенсація негативних наслідків дефекту за допомогою різноманітних фізичних вправ.

Тому триває пошук таких форм фізкультурно-спортивної діяльності, які були б адаптовані до рівня фізпідготовки осіб цієї категорії, розробляються фізичні вправи та види спорту, що були б найбільш придатні та ефективні для дітей такої нозології.

Адаптивна фізична культура – частина фізичної культури, розрахована на людей зі стійкими порушеннями функцій організму внаслідок захворювань, травм або вроджених дефектів, спрямована на стимуляцію позитивних реакцій у системах і функціях організму та формування необхідних рухових умінь, навичок, фізичних якостей та здібностей, що забезпечують нормалізацію життєво важливих функцій організму, адаптацію до умов навколишнього середовища, розвиток і вдосконалення особистості загалом (Чудная, 1999).

Застосування засобів адаптивної фізичної культури, зокрема настільного тенісу, спортивно-оздоровчого плавання, силових вправ і циклічних видів рухової активності, дає можливість розширити перелік засобів корекції рухових порушень у дітей із вадами слуху, що сприяє формуванню та вдосконаленню компенсаторних механізмів, зміцненню функціональних систем організму, зростанню інтересу до систематичних занять фізичними вправами, повноцінній участі хворих дітей у суспільному житті та їхній соціальній адаптації.

Адаптивне фізичне виховання як один з основних видів адаптивної фізичної культури спрямоване: на формування в інвалідів та людей із відхиленнями у стані здоров'я комплексу спеціальних знань, життєво та професійно необхідних рухових умінь та навичок; на розвиток широкого кола основних фізичних та спеціальних якостей, підвищення функціо-

нальних можливостей різних органів і систем; на більш повну реалізацію їх генетичної програми і зрештою на становлення, збереження та використання тілесно-рухових якостей інваліда, які залишилися (Колішкін, 2003).

Забезпечуючи розвиток рухового апарату, зміцнюючи здоров'я, підвищуючи працездатність організму, адаптивне фізичне виховання сприяє злагодженню та подоланню різних відхилень (Шапкова, 2001).

Адаптивне фізичне виховання має великі можливості щодо корекції та вдосконалення моторики інваліда. Велика кількість фізичних вправ та варіативність їх виконання дозволяють проводити відбір доцільних поєднань для кожного окремого виду.

Головними завданнями впровадження нових форм фізичного виховання в галузі сурдопедагогіки мають бути системність формування компенсаторних процесів, стадійність їх розвитку, залежність структури компенсації від часу появи дефекту, важкості та глибини ураження, рівня педагогічної допомоги, розкриття ролі сенситивних періодів розвитку тієї чи іншої функції у процесі компенсації дефекту і зрештою усвідомлення вагомої ролі різних форм практичної діяльності як необхідної умови подолання впливу дефекту на фізичний, психічний і соціальний розвиток дітей (Колішкін, 2003).

Адаптивне фізичне виховання осіб із дефектами слуху має на меті виховні, корекційні та оздоровчі цілі.

Специфічними завданнями адаптивного фізичного виховання при глухоті, за даними науковців, є:

- розвиток вестибулярної функції, зокрема просторової орієнтації;
- раціональний розподіл фізичних зусиль, швидкості рухових реакцій та реакцій за вибором;
- вільне керування темпом рухів, сили (зокрема, станової), рухової пам'яті.

Найбільш успішно ці завдання вирішуються за допомогою таких засобів, як загальнорозвивальні фізичні вправи, циклічні рухи (ходьба, біг), дихальні вправи, вправи, які розвивають координацію, танцювально-ритмічні вправи, рухливі ігри, види спорту, що розвивають орієнтування у просторі.

Для дітей, які погано чують, заняття адаптивною фізичною культурою та спортом є чин-

ником покращення самопочуття, підвищення рівня здоров'я та фізичної підготовленості, задоволення потреб у спілкуванні, розширенні кола знайомств, самореалізації на заняттях. Реалізація адаптивних програм сприяє збільшенню рухових дій, виконуваних дітьми даної нозології, дозволяє їм підвищити свої фізичні кондиції (Колішкін, 2003).

Фізичні вправи – основний засіб фізичного виховання дітей, які погано чують. Серед засобів адаптивного фізичного виховання, які можуть бути застосовані у роботі з такими школярами старшого віку, особливе місце, на наш погляд, посідають спортивні ігри.

Багато авторів рекомендують у роботі з дітьми з обмеженими можливостями використовувати ігри. Спортивні та рухливі ігри допомагають дітям із вадами розвитку засвоїти життєво необхідні рухові навички та вміння, розвивають вольові якості, дають можливість спілкування. Це сприяє підвищенню загального життєвого тону, профілактиці ускладнень, пов'язаних із тривалою гіподинамією, формуванню рухових компенсацій та допомагає адаптації таких дітей до побутових і соціальних умов.

Для дітей з обмеженими можливостями ігровий метод є найбільш доцільним. Покращення нормальних контактів, які викликані патологічними порушеннями, в нашому випадку – патологією слуху, незрілість емоційної та вольової сфери, недостатня самостійність, невміння долати труднощі та орієнтуватись у життєвих ситуаціях, потреба у визнанні та самоствердженні – виразні ознаки соціально-психічної дезадаптації (Ковшова, 1997).

Гра активізує емоційно-образне мислення, увагу, пам'ять, знімає розумову втому, підвищує самовіддачу, створює творчу атмосферу, сприяє подоланню замкненості, сором'язливості. Гра дозволяє моделювати рольові відносини, взаємодіяти з партнерами, що необхідно для формування навичок спілкування серед дітей з обмеженими можливостями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи проаналізовані думки щодо проблеми патології слуху в дітей, можна зазначити, що головне завдання адаптивного фізичного виховання полягає у формуванні в дітей із розладами слуху свідомого ставлення до власних сил, впевненості в них, готовності

до сміливих і рішучих дій, прагнення виконувати фізичні навантаження, необхідні для повноцінного функціонування, а також потреби систематично займатися фізичними вправами і вести здоровий спосіб життя, враховуючи рекомендації валеології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаптивне фізичне виховання слабочуючих учнів спеціальної школи : навчально-методичний посібник. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2003. 156 с.
2. Гарнюк Л. Використання технічних засобів у корекційному навчанні глухих. Дефектологія. 2005. № 1. С. 35–37.
3. Грибовська І. Корекція функціонального стану вестибулярної системи у глухих школярів засобами фізичного виховання. Дефектологія. 1997. № 4. С. 21–22.
4. Дмитриев А. Физическая культура в специальном образовании : учебное пособие. Москва : Академия, 2002. С. 25–30.
5. Евсеев С. Адаптивная физическая культура : учебное пособие. Москва : Советский спорт, 2000. 240 с.
6. Круцевич Т. Теорія і методика фізичного виховання : підручник для студ. ВНЗ. Київ : Олімпійська література, 2008. 393 с.
7. Литош Н. Адаптивная физическая культура. Психолого-педагогическая характеристика детей с нарушениями развития : учебное пособие. Москва : СпортАкадемПресс, 2002. 140 с.
8. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням : методичні рекомендації / укл. О. Гаяш. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр «ЗІППО», 2014. 108 с.
9. Чудная Р. Адаптивное физическое воспитание. Киев, 1999. 360 с.
10. Шапкова Л. Средства адаптивной физической культуры : методические рекомендации по физкультурно-оздоровительным и развивающим занятиям детей с отклонениями в интеллектуальном развитии. Москва : Советский спорт, 2001. 152 с.

REFERENCES:

1. Adaptivne fizichne viovannya slabochuyuchih uchniv spetsialnoyi shkoli [Adaptive physical education of deaf students of a special school]. Sumi : SumDPU im. A.S. Makarenka, 2003. 156 p. [in Ukrainian]
2. Garnyuk, L. Viktorystannya tehnychnih zasobiv u korektsiynomu navchanni глухих [The use of technical means in the correctional training of the deaf]. K., 2005. No 1. P. 35–37. [in Ukrainian]
3. Gribovskaya, I. Korektsiya funktsionalnogo stanu vestibulyatornoyi sistemi v глухих shkolyariv zasobami fizichnogo viovannya [Correction of the functional state of the vestibular system in deaf students by means of physical education]. Defektologiya. 1997. No 4. P. 21–22. [in Ukrainian]
4. Dmitriev, A. Fizicheskaya kultura v spetsialnom obrazovanii [Physical culture in special education]. M.: Akademiya, 2002. P. 25–30 [in Russian]
5. Evseev, S. Adaptivnaya fizicheskaya kultura [Adaptive physical education]. M. : Sovetskiy sport, 2000. 240 p. [in Russian]
6. Krutsevich, T. Teoriya i metodika fizichnogo viovannya [Theory and technique of physical wisdom]. K.: Olimpiyska literatura, 2008. 393 p. [in Ukrainian]
7. Litosh, N. Adaptivnaya fizicheskaya kultura [Adaptive physical education]. M. : SportAkademPress, 2002. 140 p. [in Russian]
8. Poradi vchitylam schodo navchannya ditey z osoblivimi osvitynimi potrebami u klasi z inklyuzivnim navchanniam [Advice to teachers on teaching children with special educational needs in an inclusive classroom]. Uzhgorod : Informatsiyno-vidavnichiy tsentr “ZIPPO”, 2014. 108 p. [in Ukrainian]
9. Chudnaya, R. Adaptivnoe fizicheskoe vospitanie [Adaptive physical education]. K., 1999. 360 p. [in Russian]
10. Shapkova, L. Sredstva adaptivnoy fizicheskoy kulturyi [Means of adaptive physical education]. M.: Sovetskiy sport, 2001. 152 p. [in Russian]